



LEGAL AND ORGANIZATIONAL MECHANISMS FOR PROTECTING
CHILDREN'S RIGHTS AFTER DIVORCE

Abdullayev Sunnat Nurulla o'g'li

*Sarbon University,
Second-Year Student,
Jurisprudence Programme*

G'opurova Shoxida Erkin qizi

*Sarbon University,
First-Year Student,
Jurisprudence Programme*

Abstract: This article examines the legal, organizational, financial, and psychological aspects of protecting children's rights and legitimate interests following parental divorce. It explores issues arising when parents live separately, including determining the child's place of residence, ensuring financial support, maintaining relationships with both parents, safeguarding access to education, and promoting the child's psychological well-being. The article analyses existing protection mechanisms in light of the national legislation of the Republic of Uzbekistan and relevant international legal instruments. The scientific novelty of the study lies in proposing an integrated model for protecting children's rights after divorce that combines legal safeguards, financial support, psychological assistance, and inter-agency cooperation. Furthermore, the study develops practical and research-based recommendations aimed at improving the effectiveness of measures designed to safeguard children's rights and interests.

Keywords: family, marriage, divorce, children's rights, parental responsibilities, child maintenance, the best interests of the child, guardianship and trusteeship, psychological protection, legal safeguards.

**AJRIMDAN KEYIN BOLALARNING HUQUQLARINI HIMOYA
QILISHNING HUQUQIY VA TASHKILIY MEXANIZMLARI**

Abdullayev Sunnat Nurulla o'g'li

*Sarbon universiteti,
"Yurisprudensiya" ta'lim yo'nalishi,
2-bosqich talabasi*

G'opurova Shoxida Erkin qizi



*Sarbo'n universiteti,
"Yurisprudensiya" ta'lim yo'nalishi,
1-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada nikohdan ajralishdan keyin bolalarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning huquqiy, tashkiliy, moddiy va ruhiy-psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Ota-onaning alohida yashashi sharoitida bolaning yashash joyini belgilash, ta'minot olish, har ikki ota-ona bilan munosabatlarini saqlash, ta'lim olish hamda ruhiy osoyishtaligini ta'minlash bilan bog'liq masalalar o'rganiladi. O'zbekiston Respublikasining milliy qonunchiligi va xalqaro huquqiy hujjatlar asosida mavjud himoya mexanizmlarining mazmuni ochib beriladi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi ajrimdan keyin bolaning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan, huquqiy kafolatlar, moddiy ta'minot, ruhiy qo'llab-quvvatlash va idoralararo hamkorlikni o'zaro bog'lovchi kompleks modelni taklif etishda namoyon bo'ladi. Shuningdek, bolalar manfaatlarini ta'minlash samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: oila, nikoh, ajrim, bola huquqlari, ota-ona majburiyatlari, aliment, bolaning eng ustun manfaatlari, vasiylik va homiylik, ruhiy-psixologik himoya, huquqiy kafolatlar.

Аннотация: В данной статье анализируются правовые, организационные, материальные и психолого-психологические аспекты защиты прав и законных интересов детей после расторжения брака. Рассматриваются вопросы определения места жительства ребёнка в условиях раздельного проживания родителей, обеспечения материального содержания, сохранения отношений с обоими родителями, получения образования и поддержания психологического благополучия ребёнка. На основе национального законодательства Республики Узбекистан и международных правовых документов раскрывается содержание существующих механизмов защиты прав детей. Научная новизна исследования заключается в разработке комплексной модели защиты прав детей после расторжения брака, объединяющей правовые гарантии, материальное обеспечение, психологическую поддержку и межведомственное сотрудничество. Кроме того, разработаны научно-практические рекомендации, направленные на повышение эффективности мер по обеспечению прав и законных интересов детей.

Ключевые слова: семья, брак, расторжение брака, права ребёнка, родительские обязанности, алименты, наилучшие интересы ребёнка, опека и попечительство, психолого-психологическая защита, правовые гарантии.



Kirish. Oila jamiyatning asosiy ijtimoiy institutlaridan biri bo'lib, unda insonning dastlabki tarbiyasi, dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlari shakllanadi. Oilaviy munosabatlarning barqarorligi nafaqat er-xotinning o'zaro munosabatlariga, balki bolalarning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli oilaviy nizolar, ayniqsa, nikohdan ajralish bilan bog'liq masalalar zamonaviy jamiyatning muhim huquqiy va ijtimoiy muammolaridan biri hisoblanadi. Nikohdan ajralish er-xotin o'rtasidagi oilaviy munosabatlarning tugashini anglatadi, biroq bu holat ota-onaning farzand oldidagi majburiyatlari tugashiga sabab bo'lmaydi. Aksincha, ota-onaning alohida yashashi sharoitida bolaning huquqlarini ta'minlash, uning moddiy ehtiyojlarini qondirish, ta'lim-tarbiyasini davom ettirish va ruhiy holatini qo'llab-quvvatlash masalalari yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Ayrim oilaviy nizolar oqibatida ota-onalar o'rtasida bolaning kim bilan yashashi, aliment to'lash, farzand bilan ko'rishish va uni tarbiyalashda ishtirok etish masalalarida kelishmovchiliklar yuzaga keladi. Bunday vaziyatlarda bola o'zaro nizoning vositasiga aylantirilishi, ota-onadan biri bilan muloqoti cheklanishi yoki uning ruhiy ehtiyojlariga yetarlicha e'tibor berilmasligi mumkin. Natijada bolaning qonuniy manfaatlariga zarar yetishi ehtimoli ortadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 76–78-moddalarida oilani, onalikni, otalikni va bolalikni himoya qilish, shuningdek, ota-onaning farzandlari oldidagi majburiyatlariga oid konstitutsiyaviy qoidalar mustahkamlangan [1]. Oila kodeksi esa ota-ona alohida yashagan holatlarda bolaning huquqlari, uning yashash joyini belgilash va ota-onaning majburiyatlarini amalga oshirish tartibini belgilaydi [2]. Mazkur masalaning dolzarbligi shundaki, bolaning huquqlarini himoya qilish faqat sud orqali nizoni hal etish yoki aliment undirish bilan cheklanmasligi lozim. Bunda huquqiy himoya bilan bir qatorda bolaning ruhiy barqarorligi, xavfsizligi, ta'lim olishi va ota-onaning mas'uliyatli munosabati ham ta'minlanishi zarur.

Tadqiqotning maqsadi nikohdan ajralishdan keyin bolalarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish mexanizmlarini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning asosiy vazifalari bolalarning ajrimdan keyingi huquqiy holatini tahlil qilish, ota-onaning majburiyatlarini yoritish, milliy va xalqaro huquqiy normalarni o'rganish hamda bolalar manfaatlarini himoya qilishning samarali mexanizmlarini taklif etishni qamrab oladi.

Adabiyotlar tahlili. Ajrimdan keyin bolalar huquqlarini himoya qilish masalasi milliy qonunchilik, xalqaro huquqiy hujjatlar va sud amaliyotida muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 76–78-moddalari oilani davlat



muhofazasiga olish, bolalarning huquqlarini ta'minlash hamda ota-onaning farzand tarbiyasi va ta'minotiga doir majburiyatlarini belgilaydi [1]. Oila kodeksida esa bolaning oilada yashash va tarbiyalanish, ota-onasi bilan ko'rishish, himoyalaniish hamda ota-ona alohida yashaganda o'z manfaatlariga muvofiq yashash joyiga ega bo'lish huquqlari tartibga solingan [2]. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni bolalarning huquq va erkinliklarini himoya qilishning asosiy kafolatlarini belgilaydi. Ushbu hujjat bolaning manfaatlarini ta'minlashda davlat organlari va boshqa tegishli subyektlarning mas'uliyatini asoslash uchun muhim ahamiyatga ega [3]. "Vasiylik va homiylik to'g'risida"gi Qonun esa ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni joylashtirish va ularning huquqiy manfaatlarini himoya qilish masalalarini tartibga soladi [4]. Xalqaro miqyosda BMTning 1989-yildagi Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi bolaning eng ustun manfaatlarini ta'minlash, ota-onasi bilan munosabatlarini saqlash va uning fikrini hisobga olish tamoyillarini mustahkamlaydi [5]. BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tomonidan qabul qilingan 14-sonli umumiy izohda bolaning eng ustun manfaatlarini baholash va belgilash masalalari batafsil yoritilgan [6]. Oliy sud Plenumining 2011-yil 20-iyuldagi 6-sonli "Sudlar tomonidan nikohdan ajratishga oid ishlar bo'yicha qonunchilikni qo'llash amaliyoti to'g'risida"gi qarori nikohdan ajratish bilan bog'liq ishlarni ko'rib chiqishda qonunchilikni to'g'ri qo'llashning muhim jihatlari yoritadi [7]. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Mediatsiya to'g'risida"gi Qonuni oilaviy nizolarni taraflarning o'zaro kelishuvi orqali hal etish imkoniyatlarini o'rganish uchun huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi [8]. Xalqaro tashkilotlarning materiallarida ham bolalarning xavfsizligi, farovonligi va rivojlanishiga alohida e'tibor qaratiladi. UNICEFning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyaga oid materiallari bolaga nisbatan qarorlar qabul qilishda uning manfaatlarini ustuvor hisobga olish zarurligini yoritadi [9]. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olishga doir materiallari esa bolaning xavfsiz muhitda rivojlanishi va himoyaga muhtoj holatlarni erta aniqlash masalalarini asoslashga yordam beradi [10]. Xorijiy ilmiy adabiyotlarda ham ota-onaning ajralishi sharoitida bola manfaatlarini himoya qilish, ota-onalar o'rtasidagi nizolarning bolalarga ta'siri va bolalar farovonligini ta'minlash masalalari o'rganilgan. Jumladan, *International Journal of Law, Policy and the Family* jurnali oilaviy munosabatlarning huquqiy jihatlari va oilaviy nizolarni tartibga solishga oid ilmiy tadqiqotlarni e'lon qilib keladi [11]. OECDning bolalar farovonligiga oid tadqiqotlari esa bolalarning hayot sifati, ijtimoiy himoyasi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish uchun muhim manba hisoblanadi [12]. Tahlil qilingan manbalar shuni



ko'rsatadiki, bolalar huquqlarini himoya qilishning normativ-huquqiy asoslari mavjud. Biroq ushbu kafolatlarni amaliyotda samarali ta'minlash uchun huquqiy himoya, moddiy ta'minot, ruhiy qo'llab-quvvatlash va tegishli tashkilotlar hamkorligini yagona tizimda tashkil etish masalasi alohida yondashuvni talab qiladi.

Metodologiya. Tadqiqot davomida tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy tahlil, huquqiy hujjatlarni o'rganish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tizimli tahlil orqali ajrimdan keyin bolaning huquqlariga ta'sir qiluvchi huquqiy, moddiy va ruhiy omillar o'rtasidagi bog'liqlik o'rganildi. Qiyosiy-huquqiy usul yordamida O'zbekiston qonunchiligi xalqaro huquqiy standartlar bilan solishtirildi. Normativ-huquqiy tahlil asosida ota-onaning majburiyatlari, bolaning huquqiy kafolatlari hamda sud va vasiylik organlarining vakolatlari o'rganildi. Umumlashtirish usuli orqali aniqlangan muammolar asosida ajrimdan keyin bolalar huquqlarini himoya qilishning kompleks modeli taklif etildi. Tadqiqot normativ-huquqiy hujjatlar va ilmiy manbalarni tahlil qilishga asoslangan. Shu sababli unda maxsus empirik so'rov yoki mustaqil statistik tadqiqot o'tkazilganligi haqida da'vo qilinmaydi.

Tahlil va natijalar. Nikohdan ajralish ota-onaning o'zaro oilaviy munosabatlariga taalluqli bo'lsa-da, uning huquqiy oqibatlari bolalarning hayotiga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli ajrim bilan bog'liq har qanday qarorda er-xotinning manfaatlari bilan bir qatorda bolaning huquqlari va qonuniy manfaatlari ham mustaqil ravishda hisobga olinishi lozim.

Birinchidan, bolaning oilada yashash va tarbiyalanish huquqi ta'minlanishi kerak. Oila kodeksiga muvofiq, ota-onaning alohida yashashi bolaning ota-onasi va boshqa qarindoshlari bilan ko'rishish huquqini o'z-o'zidan bekor qilmaydi [2]. Demak, ajrimdan keyin ota-onadan biri bilan yashayotgan bolaning ikkinchi ota-onasi bilan munosabatlarini saqlab qolishi uchun zarur sharoitlar yaratilishi lozim. Bunda bolaning xavfsizligi va manfaatlariga zid holatlar alohida baholanadi.

Ikkinchidan, bolaning yashash joyini belgilashda uning manfaatlari ustuvor bo'lishi zarur. Ota-onalar bu masalani o'zaro kelishuv asosida hal etishlari mumkin. Kelishuvga erishilmagan taqdirda, nizo qonunda belgilangan tartibda sud tomonidan hal qilinadi. Bunda bolaning yoshi, ota-onasi bilan munosabatlari, tarbiyalanishi uchun yaratilgan sharoitlar va boshqa muhim holatlar hisobga olinadi [2].

Uchinchidan, bola o'z huquqlarini himoya qilish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Agar ota-onalardan biri farzandining manfaatlariga zid ravishda harakat qilsa yoki uning huquqlarini amalga oshirishiga to'sqinlik qilsa, qonunchilikda nazarda tutilgan vakolatli organlarga murojaat qilish mumkin. Bunday holatlarda bolaning manfaatlarini himoya qilish ota-onaning shaxsiy nizolaridan ustun turishi lozim [3].



Shunday qilib, huquqiy himoyaning asosiy vazifasi ajrimning o'zini bartaraf etish emas, balki uning oqibatlarida bolaning huquqlari buzilishiga yo'l qo'ymaslikdan iborat. Chunki nikohning tugashi ota-onaning farzand oldidagi huquq va majburiyatlarini bekor qilmaydi.

Ajrimdan keyin yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muhim muammolardan biri bolaning moddiy ta'minotidir. Ota-onaning alohida yashashi natijasida bolaning kundalik xarajatlari, ta'lim olishi, tibbiy xizmatlardan foydalanishi va boshqa ehtiyojlarini qondirish masalalari murakkablashishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi ota-onalarning farzandlarini voyaga yetguniga qadar boqish, ularning tarbiyasi, ta'lim olishi va kamol topishi haqida g'amxo'rlik qilish majburiyatini belgilaydi. Ushbu majburiyat ota-onaning nikohda yoki ajralgan holda yashashidan qat'i nazar saqlanib qoladi. Aliment bolaning moddiy ta'minotini ta'minlashning muhim huquqiy vositalaridan biridir. Biroq bolaga ko'rsatiladigan yordamni faqat aliment to'lash bilan cheklash to'g'ri emas. Bolaning ehtiyojlari uning yoshi, sog'lig'i, ta'lim olish sharoiti va kundalik turmush talablariga qarab o'zgaradi. Shu sababli ota-onalar farzandining moddiy ehtiyojlarini imkon qadar hamkorlikda ta'minlashlari zarur. Amaliyotda aliment to'lashdan bo'yin tovlash, daromadlar to'g'risida to'liq ma'lumot bermaslik yoki bolaga zarur xarajatlarni qoplashda kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Bunday holatlarda qonunchilikda nazarda tutilgan tartibda huquqiy himoya choralaridan foydalanish muhimdir. Mazkur muammoni kamaytirish uchun aliment majburiyatlarini tushuntirish, to'lovlar bilan bog'liq nizolarni o'z vaqtida aniqlash va bolalarning zarur ehtiyojlarini ta'minlashga qaratilgan choralarni kuchaytirish lozim. Bunda ota-onaning moliyaviy majburiyatlari bolaning boshqa huquqlaridan alohida emas, balki uning to'laqonli rivojlanishining muhim sharti sifatida baholanishi kerak.

Ajrimning bolaga ta'siri faqat moddiy qiyinchiliklar bilan cheklanmaydi. Ota-onalar o'rtasidagi keskin nizolar, oilaviy muhitning o'zgarishi va farzand bilan muloqot qilish tartibining buzilishi bolaning ruhiy holatiga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayrim bolalarda xavotir, qo'rquv, o'zini aybdor his qilish yoki ota-onasidan birini yo'qotishdan qo'rqish kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Biroq bunday oqibatlar barcha bolalarda bir xil namoyon bo'lmaydi. Ularning darajasi bolaning yoshi, oiladagi nizolarning xususiyati, ota-onaning munosabati va bolaga ko'rsatiladigan yordamga bog'liq. Eng muhim muammolardan biri ota-onaning o'zaro nizolariga bolani jalb qilishdir. Masalan, boladan ikkinchi ota-ona haqida salbiy fikr bildirishni talab qilish, u bilan ko'rishishiga asossiz to'sqinlik qilish yoki uni nizoda taraf tanlashga majburlash bolaning manfaatlariga zid bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlarning oldini



olish uchun ota-onalarga oilaviy nizolarni bolaga zarar yetkazmagan holda hal qilish madaniyatini o'rgatish zarur. Shuningdek, zaruratga qarab, bolaga psixologik yordam ko'rsatish va uning ta'lim muassasasidagi holatini kuzatib borish muhim ahamiyatga ega. Bolaning ruhiy himoyasi huquqiy himoyaning ajralmas qismi hisoblanadi. Chunki bolaning yashash joyi yoki moddiy ta'minoti bilan bog'liq masalalar hal etilgan taqdirda ham, uning ruhiy ehtiyojlari e'tibordan chetda qolsa, himoya mexanizmlari to'liq samarali ishlamaydi.

Ajrimdan keyingi oilaviy nizolarni hal etishda bolaning fikrini inobatga olish alohida ahamiyatga ega. Bola faqat himoya qilinishi kerak bo'lgan shaxs emas, balki o'z ehtiyojlari, qarashlari va munosabatlariga ega huquq subyektidir. BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi bolaning o'ziga taalluqli masalalarda fikr bildirish huquqini tan oladi va uning fikriga yoshiga hamda yetuklik darajasiga muvofiq e'tibor berishni nazarda tutadi. Biroq bolaning fikrini hisobga olish uning zimmasiga ota-onasidan birini tanlash mas'uliyatini yuklash degani emas. Masalan, bolaning kim bilan yashashi masalasi ko'rib chiqilayotganda, uning istagi boshqa muhim holatlar bilan birgalikda baholanishi kerak. Bunda ota-onaning tarbiyaviy imkoniyatlari, bolaning xavfsizligi, ta'lim olishi va mavjud oilaviy aloqalari ham e'tiborga olinadi. Shuningdek, ota-onalar bolaning fikridan o'zaro nizoda ustunlikka erishish vositasi sifatida foydalanmasliklari lozim. Bolaning manfaatlari kattalarning shaxsiy xohishlaridan ustun turishi zarur. Shu nuqtai nazardan, bolaning fikrini aniqlashda uning yoshiga mos, xavfsiz va bosimsiz sharoit yaratish muhimdir. Zarur hollarda tegishli mutaxassislar ishtirokida bolaning ehtiyojlarini aniqlash va uning manfaatlarini xolis baholash maqsadga muvofiq.

Tadqiqot natijasida ajrimdan keyin bolalarning huquqlarini samarali himoya qilish uchun o'zaro bog'liq to'rtta yo'nalishdan iborat kompleks model taklif etiladi.

Birinchi yo'nalish — huquqiy kafolatlarni ta'minlash. Bunda bolaning yashash joyini belgilash, aliment undirish, ota-onasi bilan ko'rishish, ta'lim olish va xavfsiz muhitda yashash huquqlarini ta'minlashga ustuvor ahamiyat beriladi. Huquqlar buzilgan taqdirda, vakolatli organlarga murojaat qilish mexanizmlari haqida ota-onalar va bolalarning xabardorligini oshirish zarur.

Ikkinchi yo'nalish — moddiy himoyani kuchaytirish. Bolaning oziq-ovqat, kiyim-kechak, ta'lim, tibbiy xizmat va boshqa zarur ehtiyojlarini qondirish ota-onaning majburiyatlari doirasida ko'rib chiqiladi. Aliment bilan bog'liq muammolarni o'z vaqtida aniqlash va qonuniy choralar ko'rish ushbu yo'nalishning asosiy vazifasidir.

Uchinchi yo'nalish — ruhiy-psixologik qo'llab-quvvatlash. Ota-onalar o'rtasidagi



nizolarning bolaga salbiy ta'sirini kamaytirish, zarur holatlarda psixologik yordam ko'rsatish va bolaning ta'lim muassasasidagi moslashuvini qo'llab-quvvatlash nazarda tutiladi. Bunda bolaning fikri va hissiy holatini e'tiborga olish muhimdir.

To'rtinchi yo'nalish — idoralararo hamkorlik. Oila bilan ishlovchi tegishli davlat organlari, vasiylik va homiylik organlari, sudlar, ta'lim muassasalari va zaruratga qarab psixologik yordam ko'rsatuvchi mutaxassislar o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish taklif etiladi. Bunday hamkorlik bolaning huquqlariga tahdid soluvchi holatlarni erta aniqlash va ularni bartaraf etishga yordam beradi. Mazkur modelning asosiy xususiyati shundaki, u bolalar huquqlarini alohida-alohida choralar orqali emas, balki o'zaro bog'liq mexanizmlar asosida himoya qilishni nazarda tutadi. Masalan, aliment undirilishi bolaning moddiy ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi, ammo ota-onalar o'rtasidagi nizolar bolaning ruhiy holatiga zarar yetkazishda davom etsa, muammo to'liq hal etilmaydi. Shu sababli huquqiy, moddiy va ruhiy himoya choralari bir-birini to'ldirishi lozim.

Tadqiqot asosida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Ajrim bilan bog'liq nizolarni hal etishda bolaning huquq va ehtiyojlarini aks ettiruvchi individual yondashuvni kuchaytirish.
2. Ota-onalarga aliment, bola bilan ko'rishish va tarbiya jarayonida ishtirok etish majburiyatlari bo'yicha huquqiy tushuntirishlar berish.
3. Bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi nizolarni erta aniqlash va zarur hollarda mutaxassislar yordamidan foydalanish.
4. Ota-onalar o'rtasidagi nizolarni bolaning manfaatlariga zarar yetkazmagan holda hal qilish uchun qonunchilikka muvofiq mediatsiya va boshqa kelishuv mexanizmlaridan foydalanish.
5. Bolaning huquqlari buzilishi xavfi mavjud bo'lgan holatlarda tegishli tashkilotlar o'rtasidagi axborot almashinuvi va hamkorlikni takomillashtirish.

Mazkur takliflarning amaliy ahamiyati bolaga faqat ajrimdan keyin yuzaga kelgan muammoning ishtirokchisi sifatida emas, balki mustaqil huquq egasi sifatida yondashishni kuchaytirishdan iborat.

Xulosa. O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, nikohdan ajralishdan keyin bolalarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish murakkab, ko'p qirrali va tizimli yondashuvni talab etuvchi jarayondir. Ajrim ota-onaning o'zaro oilaviy munosabatlarini tugatishi mumkin, biroq ularning farzand oldidagi moddiy, tarbiyaviy va huquqiy majburiyatlarini bekor qilmaydi. Bolaning manfaatlarini himoya qilishda, avvalo, uning xavfsizligi, munosib yashash sharoiti, ta'lim olishi, moddiy ta'minoti va ota-onasi bilan munosabatlarini saqlash imkoniyatiga e'tibor qaratish zarur. Bunda



bolaning fikri va ruhiy holatini hisobga olish, uni ota-onalar o'rtasidagi nizolarga jalb qilmaslik ham muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotning asosiy ilmiy natijasi ajrimdan keyin bolalar huquqlarini himoya qilishning huquqiy kafolatlar, moddiy ta'minot, ruhiy-psixologik yordam va idoralararo hamkorlikni birlashtiruvchi kompleks modelini taklif etishdan iborat. Ushbu modelning afzalligi shundaki, u bolalar huquqlarining buzilishiga faqat oqibat yuzaga kelganidan keyin munosabat bildirish bilan cheklanmay, xavfli holatlarni erta aniqlash va ularning oldini olishga ham yo'naltirilgan. Shu bilan birga, bolalar huquqlarini himoya qilish samaradorligini oshirish uchun ota-onalarning huquqiy savodxonligini kuchaytirish, aliment majburiyatlarining bajarilishini ta'minlash, zarur hollarda psixologik yordam ko'rsatish va vakolatli organlar hamkorligini rivojlantirish lozim. Umuman olganda, ajrimdan keyin bolalarning huquqlarini himoya qilish faqat ota-onaning yoki muayyan davlat organining vazifasi emas. Bu jarayon bolaning eng ustun manfaatlarini ta'minlashga qaratilgan huquqiy, ijtimoiy va tashkiliy choralarni izchil amalga oshirishni talab qiladi. Bolaning ota-onasi alohida yashayotgan sharoitda ham munosib hayot kechirishi, ta'lim olishi, xavfsiz muhitda ulg'ayishi va o'z huquqlaridan to'laonli foydalanishi ta'minlanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. 2023-yil 30-aprel. 76–78-moddalar.
2. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. 1998-yil 30-aprel, 607-I-son.
3. O'zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi Qonuni. 2008-yil 7-yanvar, O'RQ-139-son.
4. O'zbekiston Respublikasining “Vasiylik va homiylik to'g'risida”gi Qonuni. 2014-yil 2-yanvar, O'RQ-364-son.
5. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya. 1989-yil 20-noyabr.
6. BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi. 14-sonli umumiy izoh: Bolaning eng ustun manfaatlariga birlamchi e'tibor berish huquqi (3-modda, 1-band). 2013-yil 29-may, CRC/C/GC/14.
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Sudlar tomonidan nikohdan ajratishga oid ishlar bo'yicha qonunchilikni qo'llash amaliyoti to'g'risida”gi qarori. 2011-yil 20-iyul, 6-son.



8. O‘zbekiston Respublikasining “Mediatsiya to‘g‘risida”gi Qonuni. 2018-yil 3-iyul, O‘RQ-482-son.
9. UNICEF. *Convention on the Rights of the Child: Child Rights and the Convention*. BMT Bolalar jamg‘armasining bola huquqlariga oid rasmiy axborot materiallari.
10. World Health Organization. *Child Maltreatment*. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish va bolalarni himoya qilishga oid axborot materiallari.
11. *International Journal of Law, Policy and the Family*. Oxford University Press. Oilaviy munosabatlar va oilaviy huquqqa oid ilmiy jurnal. 1987-yildan nashr etiladi.
12. OECD. *How’s Life for Children?* OECDning bolalar farovonligi va hayot sifatiga oid tadqiqotlari va tahliliy materiallari.